

באר יעקב

שיעורי הגאון האדיר
רבי יעקב גרינוולד שליט"א

פרשת תרומה תשפ"א

יו"ל ע"י

מכון טעם התורה

לתרומות והנצחות
הערות והארות
ניתן לפנות למייל
taamZatodeh@gmail.com

עיצוב ועימוד
נ.א. 0533153305

פרשת תרומה

תשלומי 'מה שנהנית' בשן ברשות המזיק

ברשות הרבים משלם מה שנהנית * בגמ' וראשונים לא מצינו דין מה שנהנית ברשות המזיק * דעת התפארת ישראל והערוה"ש שמשלם מה שנהנית * ספק האו"ש אם משלם מה שנהנית מן העידית * דעת האו"ש לחייב מה שנהנית ברשות המזיק * האו"ש במקום אחר מסתפק שמה פטור אף ממה שנהנית * דעת השארית חיים בהנ"ל * דעת הרשב"א והקצות שמה שנהנית אינו מן העידית * ברשות הניזק משלם גם חלק מה שנהנית מן העידית

ושלח את בערה ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב ברמו ישלם (כב, ד)

הבית שלא ברשות, ואכלתן בהמתו של בעל הבית, פטור, ובפרק הכונס (שם נט:): 'המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות, ואכלתן בהמתו של בעל השדה, פטור'. והוא קל וחומר משן ברשות הרבים, שאם ברשות הרבים פטור ברשות המזיק ודאי פטור, וכמבואר בגמ' (שם כא:): 'פירך ברשותי מאי בעית'. אלא שלא מצינו מפורש האם גם ברשות המזיק משלם מה שנהנית כמו ברשות הרבים, או שמה ברשות המזיק פטור לגמרי, ואף מה שנהנית אינו משלם.

מסברא היה נראה שאין שום טעם לחלק בין הנידונים, וכמו שברשות הניזק אף על פי שנלמד מפסוק שאין בזה חיוב שן, מכל מקום צריך לשלם מה שנהנית, שאינו מדין נזיקין, אלא מאחר

ברשות הרבים משלם מה שנהנית

במשנה (בבא קמא יט:): מבואר שאין חייבים על שן אלא ברשות הניזק ולא ברשות הרבים. ומכל מקום גם ברשות הרבים, 'אם נהנית, משלמת מה שנהנית'. ובביאור שיעור תשלום 'מה שנהנית' נחלקו האמוראים שם (כ.), לרבה 'דמי עמיר', היינו שאף אם אכלה שעורים יכול לשלם דמי קש ותבן, ולרבה 'דמי שעורים בזול', שצריך לשלם דמי שעורים, אבל לא כשער שבשוק, אלא בזול. עיין שם.

בגמ' וראשונים לא מצינו דין מה

שנהנית ברשות המזיק

יש לעיין מה הדין בשן ברשות המזיק. שמצד שן המזיק ודאי פטור, וכמבואר במשנה בפרק שור שנגח את הפרה (שם מז:): 'הכניס פירותיו לחצר בעל

שהתורה פטרה מלשלם מדין שן המזיק ברשות הרבים, יש לומר שאין החיוב על מה שנהנית מצד נזיקין כלל, אלא מצד חוב, ובעל חוב משלם מזיבורית.

בתחילת דבריו רצה האור שמח לתלות ענין זה במחלוקת האמוראים (בבא קמא כ.) אם זה נהנה וזה לא חסר חייב או פטור. שבגמ' (שם ע"ב) רצה רמי בר חמא להוכיח שזה נהנה וזה לא חסר חייב, מהמשנה הנ"ל שבשן ברשות הרבים משלמת מה שנהנית. ורבא דוחה דבריו, שאין להוכיח מכאן, שכאן הוי זה נהנה וזה חסר, שכן הבעלים חסר מה שהבהמה אוכלת. וביאור מחלוקתם הוא, שרמי בר חמא רצה להוכיח מזה שמצד נזיקין הרי פטור לגמרי ברשות הרבים, ואין החיוב אלא מצד ההנאה, אם כן נחשב הדבר לזה נהנה וזה לא חסר, שהרי על החסרון לא חייבה תורה אלא על ההנאה. ורבא חולק, ודעתו שאף במקום שמשלם מה שנהנית החיוב הוא על החסרון, שלא פטרה התורה על החסרון אלא במקום שאין הנאה, אבל במקום שיש הנאה התורה חייבה על החסרון, נמצא שהחיוב הוא על החסרון בצירוף ההנאה, ולכן אין להוכיח מכאן למקום שזה נהנה וזה לא חסר כלל.

לפי זה יש לומר, שהספק הנ"ל - אם תשלומי מה שנהנית הוא מן העידית

שנהנה משלם, הוא הדין ברשות המזיק, שאף שבזה עוד יותר מסתבר שאין חיוב מצד שן המזיק, מכל מקום מה שנהנית צריך לשלם. אך מכל מקום בגמרא ובראשונים ובנושאי כלי השו"ע לא מצינו מפורש ענין זה. והעירני לזה האדמו"ר מקאמארא רבי גדליה משה ספרין שליט"א.

דעת התפארת ישראל והערוה"ש

שמשלם מה שנהנית

אמנם בתפארת ישראל (בבא קמא פ"ה מ"ב אות יא) כתב במפורש על המשנה הנ"ל, שגם ברשות המזיק משלם מה שנהנית, וכמו שמצינו מפורש במשנה לענין רשות הרבים. וכן פסק הערוך השלחן (חור"מ סי' שצג סעי' א) בפשיטות.

אולם בתפארת יעקב (על התפארת ישראל שם) תמה על התפארת ישראל, שמנין לו לומר כן, אף שמסתבר לומר כן, מאחר שלא מצינו כדבר הזה בפוסקים, משמע מסתימת דבריהם שדעתם שאף מה שנהנית אינו משלם.

ספק האו"ש אם משלם

מה שנהנית מן העידית

האור שמח (הל' נזקי ממון פ"א ה"ב) כתב להסתפק, בכל האופנים שהדין הוא שמשלם מה שנהנית, כגון שן ברשות הרבים, האם משלם בעידית כדין נזיקין, או שמא בזיבורית כבעל חוב*. שמאחר

א. שכן דינו של בעל חוב מן התורה שמשלם מן הזיבורית. ואף שתקנו חז"ל שישלם מן הבינונית, ראה מה שהבאנו בזה בסמוך מהקצות החושן.

האז"ש במקום אחר מסתפק

שמה פטור אף ממה שנהנית

אולם האור שמח עצמו במקום אחר (נזקי ממון פ"ג ה"ב) כתב להסתפק בדבר זה, שמא בשן ברשות המזיק אינו משלם כלום אף לא מה שנהנית, וכסתימת לשון המשנה 'פטור' סתם. ומבאר הצד שאינו משלם מה שנהנית, שבאופן זה שהכניס פירותיו לחצר בעל הבית שלא ברשותו ואכלן בהמת בעל הבית, אינו דומה לשן ברשות הרבים שמשלם מה שנהנית, שכאן לא נחשב הדבר כלל שמעשה הבהמה גרם לה, אלא הוא עצמו בזה שהכניס פירותיו גרם להפסד זה, ולכן לא שייך לחייב את בעל הבהמה כלל ואף לא על מה שנהנית.

יסוד הדברים לחלק בדבר שנעשה שלא על ידי מעשה בהמתו, שבזה יתכן שאין צריך לשלם גם את מה שנהנית, מייסד האור שמח על פי דברי התוס' (בבא קמא קא. ד"ה או דלמא), על איבעיית הגמ' (שם) אם יש שבח סממנים על גבי צמר או לא, ומבאר רבינא שמדובר כשהצמר הוא של אדם אחד והסממנים של אדם אחר, ובא קוף וצבע את הצמר בסממנים, שאם יש שבח סממנים בצמר, יכול בעל הסממנים לומר לבעל הצמר תן לי הסממנים שאצלך, אבל אם אין שבח סממנים בצמר, יכול בעל הצמר לומר לו אין לך אצלי כלום.

והקשו התוס', שאף אם אין שבח סממנים בצמר, מכל מקום יש לו לשלם על מה שנהנה שהצמר שלו

או מן הזיבורית - תלוי ועומד במחלקותם של רמי בר חמא ורבא. לרמי בר חמא שאין החיוב על החסרון אלא על ההנאה בלבד, משלם מן הזיבורית כדין כל בעל חוב, אך לפי מה שדחה רבא שמה שנהנית הוא מצד החסרון, אם כן משלם ממיטב כמזיק.

ובסוף דבריו מצדד האור שמח לומר, שאף לפי רבא הסובר שדומה הדבר לזה נהנה וזה לא חסר, מכל מקום אינו משלם מעידית אלא מזיבורית, שיתכן שגם לדעת רבא אין התשלומין מצד נזק, אלא כבעל חוב. וכתב ש'הדבר צריך קצת הכרע', עיין שם.

דעת האז"ש לחייב מה שנהנית

ברשות המזיק

לאור הדברים האמורים כתב האור שמח שיש ליישב מה שנתקשינו, למה לא מפורש במשנה לענין בהמה האוכלת פירות ברשות המזיק שמשלם מה שנהנית, אלא שנו סתם 'פטור'. מאחר שמצד דיני המזיק פטור לגמרי, ואף מה שמשלם מה שנהנית אינו מצד נזיקין אלא מצד הנאה כבעל חוב. ע"כ תוכן דברי האור שמח.

מתוך דברי האור שמח אלו מבואר, שנקט בפשיטות שגם ברשות הרבים משלם מה שנהנית, שהרי כתב לבאר מה שאיתא במשנה גבי 'אכלתן בהמתו של בעל הבית' שבעצם משלם מה שנהנית, אלא שאין התשלומין מדין מזיק.

ולכן מסתפק האור שמח שאין צריך לשלם אף על מה שנהנית. ומסיק שצריך עיון לדינא.

על כל פנים מצינו בדברי האור שמח שהתייחס לשאלה הנ"ל בשני מקומות. במקום אחד נראה שנקט בפשיטות שגם ברשות הניזק משלם מה שנהנית, ובמקום אחד מצדד לומר שמא ברשות הניזק פטור לגמרי ואינו משלם אף מה שנהנית.

דעת השארית חיים בהנ"ל

שוב מצאתי בספר שארית חיים¹ (שור"ת סי' טז) שנסתפק בדבר זה, האם ברשות המזיק פטור אף ממה שנהנית, ולא ראיתי כעת מי שמעיר בספק זה. ובתחילה רצה לומר שאכן פטור אף ממה שנהנית, וכתב שהמקור הוא מ'זבער בשדה אחר' שלמדו בגמ' (בבא קמא כא:): לפטור שן ורגל ברשות הרבים, ובאמת אין צריך פסוק מיוחד לזה, וכפי שהקשה רבינו אפרים בשיטה מקובצת (שם), שלמה צריך פסוק לפטור שן ורגל ברשות הרבים, תיפוק ליה מהדין של המשנה ובא אחר ושינה בו פטור, וכדאיתא בבא קמא (כ:). שלכן אם הניח כסות ברשות הרבים ובאה בהמה ואכלתו פטור, שגם הראשון שינה. ולפי זה הוא

נצבע, והצמר שלו נעשה מעולה יותר בדמים על ידי הצביעה, וכמו שן ברשות הרבים שאף על פי שפטור מכל מקום משלם מה שנהנית. וכתבו התוס' לתרץ בתירוץ הראשון: 'ויש לחלק, דהנאה דהכא אין באה על ידי מעשיו ולא על ידי מעשה בהמתו'. היינו, שמה שבשן ברשות הרבים משלם מה שנהנית הוא, משום שההנאה נעשה על ידי אכילת בהמתו מתבואתו של חבירו, ולכן אף שאין חיוב מחמת שן המזיק ברשות הרבים, מכל מקום משלם מה שנהנית, אבל בצביעת הסממנים, הרי הדבר לא נעשה על ידי בעל הצמר כלל ולא על ידי בהמתו, ולכן לא שייך לחייבו בכלל, גם לא על מה שנהנה². ע"כ תוכן דבריהם. והש"ך (חור"מ סי' שצא ס"ב) הביא את דבריהם, עיין שם שלמעשה כתב שהוא ספיקא דדינא.

על פי הדברים האלו ייסד האור שמח את ספיקו הנ"ל בשן ברשות המזיק, שבאופן שהניזק הכניס את פירותיו לחצר של המזיק, ואכלה בהמתו של המזיק את הפירות, יש לעיין אם נחשב הדבר למעשה הנעשה על ידי בהמתו, שאף שבהמתו אכלה את הפירות, אבל יתכן שהמעשה נחשב על הניזק, שהרי הוא הכניס את הפירות לתוך החצר של המזיק.

ב. אך התוס' הוסיפו שם עוד תנאי לדבר, שגופו לא נהנה. שאם יש לו הנאת הגוף מזה, אף אם לא נעשה על ידו ולא על ידי בהמתו חייב לשלם על מה שנהנה, כמבואר בכתובות (ט) שאם תחב לו חבירו משקין של אחרים בבית הבליעה משלם הבולע מה שנהנה, ושם הרי לא הוא עשה את המעשה ולא בהמתו, ומכל מקום חייב לשלם מאחר שגופו נהנה. ועיין שם שתידעו עוד באופן אחר שהנאה של צביעה לא נחשב להנאה, שאינו אלא לנוי עלמא.

ג. לרבי חיים צבי הירש ברוידא, חמיו של רבי זעליג ראובן בענגיס.

דעת הרשב"א והקצות שמה שנהנית

אינו מן העידית

בעצם מה שנסתפק האור שמח בענין תשלומי מה שנהנית, האם משלמים מעידית כדין מזיק או לא. כבר נשאל בזה בשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' יג), והשיב שנראה לו ברור שאינו משלם מן העידית, משום שאין זה בכלל נזיקין, ולדעתו משלם מן הבינונית כדין בעל חוב¹.

גם בקצות החושן (סי' שצא ס"ק ב) כתב כנ"ל שהמשלם מה שנהנית אינו משלם מן העידית כנזיקין, אלא שלדעתו משלם מן הזיבורית, שכן הוא עיקר דינו של בעל חוב מן התורה שמשלם מן הזיבורית, אלא שחכמים תיקנו שישלם מן הבינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לוי (ראה משנה גיטין מח:; שם נ), וכאן שההנאה הוא שלא מדעת בעלים, ולא שייך בזה משום נעילת דלת, לכן משלם מזיבורית.

החזון איש (בבא קמא סי' יא ס"ק יח) הביא את דברי הקצות שמשלם זיבורית, אבל הוא מצדד שמשלם בינונית. שאף שלא שייך כאן הטעם של נעילת דלת, מכל מקום לא פלוג חכמים בבעלי חוב, ולעולם משלם בינונית. עיין שם שהביא ראיה לזה.

הדין בשן ורגל ברשות הרבים, שמאחר שהראשון שינה שהניח פירותיו ברשות הרבים, שוב אין לחייב את השני משום שן ורגל, ואין צריך פסוק מיוחד לכך. עיין בשיטה שם מה שתירץ.

אך בשארית חיים מבאר לעניינינו, שאכן יש לומר שלמסקנת הגמ' אין צריך פסוק מיוחד לפטור את השן ברשות הרבים מצד דין נזיקין, ועיקר הפסוק בא למעט שן ברשות המזיק, ולומר שבזה פטור לגמרי ואינו משלם אף מה שנהנית, שאת זה לא היינו יודעים מסברא לולי הפסוק. אך הוא עצמו מסתייג שם שרחוק לומר כן, 'מכל מקום ניתן להאמר כן על דרך הפלפול'.

ולמעשה מסיק השארית חיים, שגם ברשות המזיק משלם מה שנהנית. ומאותו התוס' (ב"ק קא. ד"ה או דלמא) שרצה האור שמח להוכיח שפטור אף ממה שנהנית, כתב השארית חיים שמשם משמע שגם ברשות המזיק משלם מה שנהנית, שהרי ההנאה נעשה על ידי בהמתו. ולא עלה על דעתו לומר כהאור שמח, שמאחר שהניזק הכניס את פירותיו לשם, נחשב המעשה כאילו נעשה על ידו².

ד. עיין שם שכתב עוד, שלדעתו הנאה זו נחשב כהנאת גופו, שכן ממונו כגופו, ובהנאת הגוף הרי כתבו התוס' שם שאף אם לא נעשה המעשה על ידו או על ידי בהמתו משלם מה שנהנית, וכנ"ל הערה ב. ומציין שם 'ובחידושיי לגמ' הארכתו בזה', אך לפנינו לא נמצא חידושויו על בבא קמא.
ה. עיין שם ראייתו. ובאור שמח כתב שראייתו אינה מכרעת, עיין שם.

ברשות הניזק משלם גם חלק

מה שנהנית מן העידית

עוד כתב החזון איש (שם), שבשן ברשות הניזק שמשלם מצד שן המזיק, צריך לשלם את הכל מן העידית. ואינו יכול לנכות את תשלומי מה שנהנית ולשלם את זה מן הבינונית, שהרי יש לו זכות לגבות הכל בתורת נזיקין ומן העידית. ע"כ דבריו!

איכרא שעצם דבריו יש לעיין בהם טובא, שלכאורה הדברים

פשוטים ואין צריכים להיאמר, שאיך יעלה על הדעת לפטור ברשות הניזק שלא לשלם מן העידית, הרי אף אמנם שגם אם לא היה בזה דיני נזיקין היה מחויב לשלם על כל פנים חלק מה שנהנית, מכל מקום לא נגרע מחמת זה חלק הנזיקין, וכאן שאכלה ברשות הניזק מחויב לשלם על הכל מצד מזיק, ופשוט הדבר שמשלם מעידית כדין מזיק, שאיך יתכן שבוזה שחייב גם מצד מה שנהנית יגרע חלקו שיוכל לשלם מן הבינונית. וכוונת החזון איש צריך ביאור.

תמצית הדברים

- ✧ שן ברשות הרבים פטור, אבל חייב לשלם מה שנהנית.
- ✧ לענין שן ברשות המזיק לא מצינו מפורש אם משלם מה שנהנית או שפטור גם מזה.
- ✧ בתפארת ישראל וערוה"ש כתבו שגם ברשות המזיק משלם מה שנהנית, וכנראה מסברא. ובתפארת יעקב תמה למה לא מצינו כן מפורש.
- ✧ האו"ש במקום אחד נקט בפשיטות שחייב לשלם מה שנהנית, אך במקום אחר נסתפק שמא לא נחשב כנעשה ע"י בהמתו.
- ✧ בשארית חיים נסתפק בזה. בתחילה ר"ל שמגזירת הכתוב פטור גם ממה שנהנית, ולמעשה מצדד שחייב לשלם מה שנהנית, שההנאה נעשה ע"י בהמתו.
- ✧ בשו"ת הרשב"א שמה שנהנית אינו משלם מעידית אלא מבינונית. ולקצות משלם מזיבורית, שלא שייך בזה נעילת דלת. ולחזו"א לא פלוג ולכן משלם בינונית.
- ✧ האו"ש מסתפק שמא משלם מעידית, ורצה לתלות במח' האמוראים אם זה נהנה וזה לא חסר חייב.
- ✧ במקום שמשלם מדיני נזיקין משלם הכל מהעידית, גם החלק שנהנית.

1. וראה עוד בהמשך דבריו שם (ס"ק ט) לגבי הדין שמשערים התשלומין של שן באחד משישים כמבואר בגמ' (בבא קמא נח.), שבאופן שמה שנהנית הוא יותר ממה שהזיקה לפי חשבון זה, יכול לתבוע ממנו שישלם מה שנהנית, עיין שם.